

ULUSLARARASI PARA SİSTEMİ VE AZGELİŞMİŞ ÜLKELER

As.Rıfat YILDIZ (x)

S U N U Ş

Bilhassa 20.yüzyılda teknolojinin hızlı adımlarla gelişmesi, gelişen ülkelerin kendi aralarındaki ve diğer ülkelerle ekonomik ve ticari ilişkilerine yoğunluk kazandırmıştır. Dünya ticaretinin hızlı artışı, onun işlerliğinin temel unsuru olan tediye işlemlerinin önemini de o derece artırmıştır. Modern dünyada ülkeler arası ticaretin hemen hemen tamamı, ilgili ülkeler tarafından kabul görmesi gereken bir hesap birimi ve değer ölçüsü yani, uluslararası geçerli olması gereken para veya paralarla yapılmaktadır. Ayrıca gelişen bu ticaret, ekonomilerde özel kişiler arasındaki kredi alış verişini de zaruretten artırarak, sermayenin ulusal sınırlarını aşarak geniş boyutlar kazanmasını sağlamıştır.

Sözü edilen bu dünya ticareti ve uluslararası sermaye hareketlerinin yürütülebilmesi güvenilir bir uluslararası para sistemi gereğini ortaya koymuştur.

II.Dünya Savaşı'ndan sonra inkıtaya uğrayan dünya ekonomik ilişkileri yeniden gözden geçirilirken, bu ilişkilerin yürütülebilmesi için yeni bir uluslararası para sistemi kurulması gerekmiştir. İşte bu meseleye bir çözüm getirebilmek için, gelişmiş batı ülkeleri çalışmalara başlamıştır. İlgili çalışmalar yürütülürken her ülke kendi menfaatini muhakkak önde tutmuş, ancak kurulacak para sisteminin tek taraflı çalışarak bazılarına yarar, bazılarına ise zarar getirmemesine dikkat edilmiştir.

Ayrıca bu ülkeler kendi aralarında kapitalist ekonomi düzeni müstareğinde birleşiyorlar ve kurulacak para sistemini, uluslararası serbest ticaret uygulaması temel esasına dayandırıyorlardı.

Diğer yandan kurulan sistemin uygulanabilmesi, üyelerin kendi aralarında sıkı bir ekonomi politikası koordinesi (işbirliği) öngörmekteydi. Zira üyelerin, alacakları ters yönlü ekonomik ve politik tedbirlerin para sistemini çıkmaza götürmesi mümkündü. Yani sistem gereği

sözkonusu ülkelerin kısmi bir şekilde bağımsız milli ekonomi politikasından fedakârlık etmeleri zorunlu idi. Bütün bu düşünceler gelişmiş batı ülkelerinin birbirine benzer ekonomik yapı ve ihtiyaçlarından kaynaklanırken, az gelişmiş ve geri kalmış ülkelerin farklı durumlarının dikkate alınmadığı bir gerçektir.

Hal böyleyken, Bretton Woods (BW)'da kurulan Uluslararası Para Fonu (IMF) gelişmemiş ülkelerin sanayileşmesine ve onların dünya ticaretindeki paylarının artmasına herhangi bir yardımcı olabilece düşüncesinden uzak olduğu ortaya çıkmaktadır.

Bu çalışmada yukarıdaki hipotezin doğruluk derecesi araştırılırken şöyle bir yol izlenmektedir:

Önce II.Dünya Savaşı'ndan sonra kurulan IMF'nin mekanizması ve gayeleri incelenecek, akabinde onun yıkılış nedenleri üzerinde tartışıldıktan sonra IMF'nin gelişmiş ülkeler açısından değerlendirilmesi yapılacak ve bilahare 1974 den sonra yapılan IMF reform tasarıları üzerinde durulacaktır.

II- İKİNCİ DÜNYA SAVAŞINDAN SONRAKİ GELİŞMELER

II.Dünya Savaşından sonra yaygın olan düşünce, milletlerarasındaki barışın gerçekleşebilmesiydi. Bu yoldaki çalışmalar yeni kurulan birçok uluslararası teşkilatlarda (UNO, NATO ... vs.) kendini gösterirken, diğer yandan dünya para ilişkilerinin de yeniden düzene sokabilme çabaları sürdürülüyordu. Dünya para politikasının bu yeni düzenleme plânları, o zamanın tarihi politik şartlarında öncülük rolüne sahip olan ABD ve İngiltere arasında tartışma konusu oluyordu. Bu ülkeler tarafından teklif edilen plânlardan birincisi, İngiliz Keynes'in, uluslararası para politikasının, milletlerüstü bir müessese tarafından yürütülmesini, ikincisi ise, Amerikalı, White'in yürütücülük (öncülük) icra rolünün bir ülkeye bırakılmasını, prensip olarak ihtiva ediyorlardı. Her ikisinin de hareket noktası, sabit kur sistemi olup, iki temel probleme plânlarında çözüm getirmek gayretindeydiler (1) :

1- Değişme kuru istikrarını sağlayabilecek mekanizma nasıl kurulabilir di?

2- Hangi şartlarda değişme kuru düzenlemeleri yapılmalıydı?

1. KEYNES PLÂNI ve WHITE PLÂNI

Keynes plâni tabii olarak İngiltere'nin II.dünya savaşı sonrası ödemeler dengesindeki güvenilmeyen durumun beklentisi dolayısıyla tam istihdam politikası uygulamak hedefine yönelikti.

Teklif olarak, uluslararası bir clearing birliği kurulması önerildi. Bu birliğe üye olan ülkelere tanınmış oranda, yeni yapılacak uluslararası hesabi para (ödeme aracı, bancor) cinsinde alacak hesabı açılacak. Ödemeler bilançosu açığı, bu bancorun kullanılmasıyla finanse edilecektir, ödemeler bilançosu fazla veren ülkeler bancor haklarını kullandıkları takdirde milli paralarını devalüe edebileceklerdi.

(1) Günter Elsholz, Währungs politik in der westlichen Welt, 1.Auflage Ehrenwirth Verlag München, 1977, s:39.

Keynes plânı Amerikalılar tarafından reddedildi. O zamanın yaygın düşüncesi: ABD, gelecekte de dünya iktisadında tek veya önemli derecede fazla veren (ödemeler dengesi) ülke olacaktı. Bu durumda olan bir ülke için, birincisi, hiçbir zaman bencor hakkı kullanma ihtiyacı olmaz; ikincisi, fazlası olan ülke, Keynes plânı mantığına göre ona karşı açık veren ülkenin farkını bencor hesabıyla (fazla veren ülkenin) finanse etmesi gerekir. Teorik açıdan mümkün bir radikal durumda ABD'nin, böylece bütün açık veren üyelerin açık miktarları toplamları ölçüsünde bencor-çek kabul etmesi gerekirdi; ABD, ayrıca yabancı reel harcamayı karşılayabilecek (telâfi edebilecek) imkânâ hiçbir zaman sahip değildir(2).

Keynes plânına karşı, White plânı (ABD menfaatlerini dikkate alan), açık veren ülkelere sırf kısa devrede kredi sağlayarak, orta ve uzun devrede onları ödemeler bilançosu disiplinlerine uymaya zorluyordu. White plânının ihtiva ettiği uluslararası para fonu, açık veren ülkelere, kendilerine tanınmış oranda kredi (çekme hakkı) sağlıyordu; bu oranın bir kısmının üye ülke tarafından önceden altın veya konvertible bir döviz ile karşılanması gerekiyordu. Bu altın oranına aşan krediler için, ödemeler bilançosu dengesi hedefine yönelik politikalar şart koşuluyordu. Devamlı ve ağırlaşan açık verme durumunda White plânında da devalüasyon dikkate alınmıştır.

ABD'nin Bretton Woods'daki hakim olduğu kuvvetli duruşu dolayısıyla, Keynes önemli noktalarda kendi görüşlerini kabul ettiremedi; 1944 Temmuz ayında imzalanan "Uluslararası Para Fonu" üzerinde anlaşma bu sebeple daha ziyade White plânı muhtevasına yakındır.

2. BREYTON WOODS SİSTEMİ ve ÇALIŞMA MEKANİZMASI

a) BWS Gelenekleri

BWS dünya iktisadının gerileme safhasında altın standardı olarak uluslararası organize edilmiş para sisteminin kaybolmuş iyi taraflarını tekrar elde etmek için yapılmış bir denemedir. Burada "altın otomatığı" uygulamalarının zararlı görülen taraflarından uzak kalmaya itina gösterilmektedir.

(2) Hartmurt Berg, Internationale Wirtschaftspolitik, JZB 563, 1.Auflage, Göttingen, 1976, s:85.

Altın standardı sisteminin tercih edilir tarafı olarak, serbest mal, para, sermaye hareketlerinde ve sabit değişme kurlarında devamlı ödemeler bilançosu eşitsizliğini engelleyici gücü kabul edilerek, bu özellikleri dünya ticaretinin hızlı gelişmesini destekleyeceği görüşü hakimdir. Bu sebeple BWA'ında da sabit pariteler temel esas kabul edilmişlerdir.

Dünya ticareti, resmi altın miktarının yetersizliği ve ülkeler arasında eşit ölçülerde dağıtılmaması gerçeği ve ayrıca uluslararası likiditeyi altın çıkarma ve stoku ile bağımlı kılmanın uygun olmaması sebebiyle altının yanında, kâfi derecede tercih gören paraların da rezerv birimi olması kabul edilmiştir.

1930 yıllarında birçok ülkenin ihracatı artırmak, ithalatı kısıtlamak ve diğer ülkeleri istisna ederek kendi ülkelerinde yüksek istihdam seviyesi gerçekleştirmek uğruna paralarını devalüe etmeleri (beggar-my-neighbor-policy) tecrübesi artık BWA kararlarıca engellenerek % 10'un üzerindeki parite değişiklikleri için IMF'nin rızasını şart koşmaktadır.

Ayrıca BW'da, endüstri ülkeleri 1930 yıllarında kazandıkları muhtar, konjonktür, yapı ve kalkınma politikası haklarının hissedilir biçimde azalmasını istememektedir. Şüphesiz ki, bu politikayı yürüten kurumlar istihdam ve ödemeler dengesi eşitliği hedefleri arasında tercih yaparken, genel olarak yüksek istihdam seviyesini seçecekler ve bununla mal hareketleri serbestisi ve uluslararası sınırsız ödeme hareketleri alayhinde karar alacaklardır(3). İşte fon'un kuruluşuna bu görüş sebep olmuştur ki, ihtiyacı olan üyelere döviz kredisi sağlayacak ve böylece açık veren üyelerin paralarını devalüe etmek veya dış ticareti, para ve sermaye hareketlerini kısıtlayıcı tedbirlere başvurma zorunluluğu engellenmiş olacaktır.

b) IMF'nin Temel Esasları ve İstisnalar

Bretton Woods anlaşmasıyla gerçekleştirilen uluslararası para sistemi kuruluşuna iştirak eden üyelere aşağıdaki uygulamalar şart koşulmuştur:

(3) Beng.H., Luf.WP., s:93.

1- Her üye genel ölçü, altını veya ABD doları cinsinden 1 Temmuz 1944 günü kendi parasına bir parite tesbit edecek. Burada doların dış değeri yalnız altına göre tesbit edilmiştir; 1 ABD Doları: 0,888671 gr. saf altın (1933 de 1 ons altın: 31,1025 gr. 35/8) milli para paritelerinin altına karşı (dolayısı ile dolara karşı) sabit tutulması nedeniyle bu anlaşmada üye devletlerin paraları arasında sabit değişme kurları kurulmuş oluyor.

2- Her üye ülke değişme kurlarının istikrarı için, döviz pazarlarında kendi merkez bankası aracılığıyla döviz alıp satmalıdır. Parite kurundan kaymalara (aşağıya veya yukarıya) en fazla \pm %1 (alt destekleme, üst destekleme noktaları) olarak izin verilmiştir. Tesbit edilmiş müdahale noktalarının aşılması tehlikesi karşısında (parite üst destekleme noktasına vardığında) ilgili parayı anında döviz piyasasında satacaklar; alt destekleme noktasına varıldığında sözkonusu dövizden satın alacaklar ki, bu alış veya satış neticesinde arz ve talebin anında döviz piyasasında tesbit edilmiş sınırlar arasında dengesi sağlanmış olacaktır.

3- Her üye devlet yalnız bünyevi ödemeler bilançosu eşitsizliği karşısında kur değişikliğine (devalüasyon veya revalüasyona) başvurabilir. % 10'un üzerindeki kur değişikliği için yapılan müracaatlar, eğer esastan gelen bir ödemeler bilançosu dengesizliği mevcut değilse, reddedilebilir(4). Ancak BWS burada altın döviz standardı olarak ortaya çıkıyor. Zira döviz rezervleri yalnız merkez bankalarının altın mevcudu aynı zamanda onların (ülkelerin) döviz rezervleri de "rehber para" kabul ediliyor(5). Rezerv para olarak İngiliz Sterlini (önceleri) ve ABD Doları kabul gördüler. ABD dolarının rehber para fonksiyonu, birincisi uluslararası ödemelerin önemli bir bölümünün bu para ile yapılması gerçeği ve ikincisi ABD'nin yüksek seviyede gelişmiş bir banka sistemine ve geniş kapasiteli para ve sermaye piyasalarına sahip olmasından ileri geliyordu. Ayrıca ABD Haliye Bakanlığının 1930 yıllarında 1 ons altını 35 % karşılığında diğer merkez bankalarına satacağı yolundaki kararı da doların rehber para olmasını sağlamıştır.

(4) IMF, Esastan gelen kavramını statüsünde tam açıklığa kavuşturmamıştır.

(5) Beng.H., s:87.

IMF'nin Kararları:

BWA, IMF ile altın ve milli paralar ihtivasından oluşmuş olup, üye ülkelere kredi imkânı (çekme hakkı) tanımıştır.

Dış ödemeler bilançosu fazla olan bir ülke, döviz piyasasında diğer paraları satın almakla yükümlüdür. Böylece söz konusu ülkenin IMF'den çekme hakkının kullanma mecburiyeti yoktur. Dış ödemeler bilançosu açık veren ülke ise parite kurunun muhafazası için milli parası karşılığında döviz piyasasında döviz satmak mecburiyetindedir; böylece o ülkenin döviz rezervleri azalır. Kendi döviz rezervleri bittiği takdirde parasının devalüe edilme gereğinin önüne geçilmesi gerekir. Açık veren ülke IMF'deki çekme hakkını kullanmak zorundadır.

c) IMF'in Amaçları ve Onlara Yönelik Uygulamalar

Yukarıda zikredilen ekonomik çizgiler üzerinde geliştirilmek istenen IMF'nin temel esası, ekonomik kalkınmayı ve dünya ticaretini destekleyecek düzenli uluslararası para ilişkilerinin gerçekleştirilmesidir. Bu hedefe varabilmek için ise aşağıdaki prensiplere uyulması şart koşulmuştur(6):

- Uluslararası ticareti geliştirmek için sınırlamaları kaldırılarak serbest tediyeye hareketlerini gerçekleştirmek;

- Üyeler arasında anında döviz piyasası ve altın ticareti için sabit pariteleri uygulamak (sınırlı dalgalanan kur sistemi)

- Kısa devreli ödemeler bilançosu açıkları finansmanı için IMF'nin üyelerine döviz sağlaması,

IMF teşkil edilen amacını gerçekleştirmede şöyle bir mekanizma işlerliği koymuştur:

IMF'nin, üyelerine tanıdığı normal çekme hakları (milli paralarının karşılığında ihtiyaç duydukları dövizin o günün kuru üzerinden elde etmeleri) haricinde yine üyelerinin ihtiyacına göre belirli şartlar altında kredi tanzim eder.

(6) Beng.H., s:92.

IMF, kendi müdahaleleri için gerekli dövizleri Üyelerinin ödemelerinden temin eder. Üyeler, kendilerine biçilen payların % 25 ini altın ve % 75 ini ise milli paraları cinsinden öderler (7). Aşağıda söz konusu normal çekme hakları ve diğer kredi imkanları araştırılmaktadır.

a- Genel Çekme Hakları:

Üyeler tarafından ödenen altın ve milli para karşılığında her Üyeye normal çekme hakkı tanınır. Bu kredi hakkı dolar veya dolar'a çevrilebilir döviz olabilir. Kredinin % 25 oranındaki altın tranşı şartsız ve otomatik olarak çekilebilir. Bundan sonra üye payının % 25 oranında ve 5 dilim halinde ilâve döviz kredisi alınabilir. Ancak bu krediler otomatik olmayıp, üyenin kendisini haklı gösterecek müracaatı üzerine sağlanabilir.

b- Destekleme (Stand-by) Kredileri:

Diğer taraftan üye ülkelere genel çekme hakları haricinde ödemeler bilançosu krizlerinin önüne geçmek gayesiyle destekleme kredisi verilmektedir. Bu kredilerin verilmesi, ilgili üyenin IMF'ye bir ekonomik istikrar raporunu sunmasını ve bu raporun gerektirdiği programı IMF'nin sıkı denetimini şart koşar(8). Bu destekleme kredi anlaşmaları yapılırken şu anda Wittevenn fonundan yararlanılmaktadır. IMF özel bankaların genel anlamda bir gözetleyicisidir. Herhangi bir ülke ile anlaşma yapması bu ülke ekonomisinin batının istediği yönde olduğu anlamına gelmekte ve böylece özel bankalar da kredi açmaktadırlar (9) (yeşil ışık).

c- Dünya Bankası ve Diğer Kuruluşlar:

IMF ile birlikte ve yan kuruluş olarak kurulmuş olan Dünya Bankası (International Bank For Recontruktion and Development) aşağıdaki vazifeleri icra etmektedir:

1- Uluslararası ticareti artırmak ve hayat standardını yükseltmek gayesiyle, verimi artırıcı sermaye yatırımlarını desteklemek,

(7) Milli para cinsinden fona ödenen kısım, yalnız üçüncü bir ülkenin bu para cinsinden kredi alma ihtiyacı doğduğunda ödenmesi mecburiyeti vardır. Ehlsholz, G.s:47.

(8) Doç.Dr.Halil Seyidoğlu, Uluslararası İktisat, 2.baskı, Uluçay satbaası, Kasım 1978, Ankara, s:550

(9) N.Ali Birand, Milliyet Gazetesi, 14 Şubat 1980, s:6

2- Garanti yardımı vererek özel sermaye yatırımını desteklemek,

3- Kendi varlığından veya alabileceği kredilerle verimli işler için kredi vermek (eğer aynı iş için makul şartlarla özel sermaye temini güç ise). Dünya Bankası'na üyelik IMF'ye üyeliği şart koşar. Bu banka gelirini üyelerinin ödemelerinden ve kendisinin tedavüle çıkardığı tahvil gelirlerinden temin eder. Kredileri üye devletlerin vasıtasıyla kamu sektörüne verir. Özel sektöre verilecek krediler için bir üye devletin garanti vermesi gerekir.

Ayrıca 1956 yılında Dünya Bankası ile sıkı ilişkili ve kardeş teşkilât olarak Uluslararası Mali Kooperasyon (International Finance Corporation) teşkilâtı kurulmuştur. Bu teşkilât üye ülkelerin özel firmalarına, herhangi bir devlet garantisi göstermeseler bile yardım eder ve daha ziyade kalkınmış ülkelerle işbirliği eder.

Diğer taraftan 1960 yılında ikinci bir kardeş teşkilât olarak Uluslararası Kalkınma Teşkilâtı (IDA) kurulmuştur. IDA, Dünya Bankasına kıyasla kredi tanziminde borçluların belirli kriterlerle tediye güçlerini kontrol etmeden, "müsamahakâr" bir şekilde kredilerin geri kalmış ülkelere verilmesini sağlar.

d- Özel Çekme Hakları (ÖÇH)

1966-1968 yıllarında yapılan Dünya Para Konferanslarında, artan dünya ticaret hacminin döviz rezervleriyle finanse edilmesi gereken ödemeler bilançosu açıklarının büyüklüğünün önemi üzerinde duruluyordu. Bu sebeple mevcut dünya para sisteminin muhafazası (sabit kur sistemi içinde) için artan bir dünya likiditesi (10) ihtiyacı kendini gösteriyordu. Bu durumda, netice olarak yeniden bir uluslararası kredi iskânı (SDR) çıkarılması uygun görüldü.

Diğer taraftan, dünya ticaretinde büyük payları olan ülkelere genel maliyet masraflarının ve böylece fiyat seviyelerinin de farklı seyri, uluslararası serbest ticareti ve devletlerarası sınırsız para ve sermaye hareketlerini ancak gelişme sürecinde bozulan döviz kurlarının düzeltil-

(10) "Dünya likiditesi kavramı olarak, ülkelerin sahip oldukları dış rezervlerin toplamını ifade eder. Dünya likidite ihtiyacı ağırlıkta sanayileşmiş ülkelerin taleplerine bağlıdır."
H.Seyidoğlu, Uluslararası İktisat, II.Baskı, s:547.

mesiyle mümkün kılınabilir(11). Ayrıca bu düşüncede, merkez bankalarının gelecekte döviz rezervlerinin önemli kısmını hangi para cinsinden tutmalarının faydalı olabileceği sorusu da önem taşıyordu.

Bu açıdan yapılan reform tartışmalarında, uluslararası paranın ABD'nin iç ekonomik ihtiyaçları doğrultusunda alınacak para politikası kararlarının bağımlılığından kurtarsakta fayda görülmekteydi. Altının arzu edilen forksiyonu tatain edici ölçüde icra edemeyeceği düşünülmektedir; çünkü altın arzı sınırlı artmaktadır. Özel spekülâtorlerin ve sosyalist ülkelerin altın satışları etkisinde altının miktar ve fiyatında dalgalanmalar hasıl olmaktadır(12). Bundan başka altın piyasasında teşekkül serbest olurken, merkez bankaları ödemelerinde kullanılan altının değerinin tesbitinde birlik sağlanabilmesi zorlaşmaktadır.

Yukarıdaki sebeplerden 1967'de Rio de Janeiro'da yapılan toplantıda ÖÇH (özel çekme hakları) ihdas edilmiş, Ocak 1970'de fiilen uygulamaya konulmuştur (13).

ÖÇH, karşılıksız olarak yaratılan bir uluslararası likidite aracıdır. ÖÇH, kâğıt üzerinde gösterilebilen bir likidite kaynağı; başka bir deyişle, IMF her üye ülkeye kotalar halinde ÖÇH çıkarabilme tahdidi tanımıştır. Her ülkenin parasının ÖÇH cinsinden değeri günlük olarak hesaplanıp yayınlanmaktadır.

Başlangıçta bir SDR değeri, 0,888671 gr. saf altına ve bunun da 1 dolara eşitliği kabul edilmiştir. Önemli dünya ticareti yapan ülkeler paraları dolara karşı dar sınırlı dalgalanma sistemi uygulaması akabine kadar SDR'ye karşı nisbi ölçüde değişikliğe uğramışlardır. Ancak sözkonusu ülkeler, Şubat 1973'de paralarını dolara karşı dalgalanmaya bırakırken doların oranında SDR'nin de değer kaybetmemesi için 1.7.1974'de SDR'nin değeri standart bir para demetine bağlanmıştır.

(11) Berg, H., s:110.

(12) Berg, H., s:111.

(13) "Ayrıca bu toplantıda IMF altın miktarının 1/6'si (25.000.000 ons) üyelere geri verilmesi üzere ve diğer 1/6'nın ise piyasa fiyatına satılması kararlaştırılmış olup, burdan elde edilecek tahmini 3-4 milyar doların Trust-fon ismi altında toplanarak daha ziyade fakir kalkınmakta olan ülkelere verilmek üzere ayrılmıştır. Berg, H., s:111.

Bu uluslararası ödeme aracı, kısa devreli konjonktürel ödemeler bilançosu açıkları finansmanına yönelik ve şartsız olarak, kabulüne iştirak eden her üyeye, payı nisbetinde verilmektedir. Zira IMF üyelerinin SDR'ye iştiraki şart tutulmamıştır. İştirake katılanlar bu mekanizmaya dahildir, diğerleri değildir.

Ödemeler bilançosu açığı olan üye ülkeler IMF'den SDR kredisi alırlar. Bu krediler kâğıt üzerinde olup, IMF'nin normal çekme hakları finansman kaynaklarına kıyasla milli para ödenmeden verilir. Yani SDR elde edilmişinde milli para ile değiştirilmesi şartı olmayıp, faiz oranı % 1-2 dir. Bu oranın önemli sanayi ülkelerindeki kısa devreli para piyasası faiz oranına eşit olması kıstas olarak kabul edilmektedir(14). SDR, bir taraftan açıkların kapatılmasında finansman imkânı sağlarken, diğer taraftan döviz rezervlerinin artışını durdurmaktadır. Çünkü ödemeler bilançosu fazlası olan ülkelere SDR kotası tanındığından bu kota karşılığında konvertibel döviz vermek zorundadırlar. Bir üye ülkeye tanınan SDR'nin kullanılmasının 5 yıllık ortalaması kendi payının % 50 sini geçici olarak aştığı takdirde, belirli bir zaman sonra konvertibel döviz karşılığında SDR kotasını tekrar % 70 sınırında muhafaza etmek mecburiyeti vardır. Böylece her üye ülkenin SDR'nin % 30'u asgari ihtiyatlar olarak IMF'de kalır.

Diğer taraftan son yılların gelişmelerine bakıldığında ÖÇH kaynak transferlerinin nisbi derecede büyük bir kısmının petrol üretmeyen az gelişmiş ülkelere ayrıldığı görülmektedir. Zira 1979 yılında 6917 milyon toplam ÖÇH'nın 3770 milyonu petrol üretmeyen az gelişmiş ülkelere transfer edildiği görülmektedir.(Türkiye İktisat gazetesi, 15 Mayıs 1980, s:4).

Ancak az gelişmiş ülkelerin 1977 yılında aldıkları toplam dış finansman miktarı 63,2 milyar doların yanında çok cüzi kaldığı bir gerçektir.(U.S., YUED, s:21)

(14) Standart sepet 16 ülkenin parasını ihtiva ediyor ancak ilgili ülkelerin paylarını, dünya ticaretindeki payları tesbit ediyor. Bu ağırlıklar kesin rakamlara dönüştürülerek sabitleştirilir ve böylece SDR'nin değeri ortaya çıkar. Fon, günlük olarak sepetteki paraların döviz kurlarından dolara karşı kurunu tesbit eder, dolayısı ile SDR değeri esas olarak sabit değildir.

III- BWA'nın Yıkılış Nedenleri

BWA'nın birinci naddesinde, kuruluşun önemli amaçlarından birisi de dengeli kalkınma içinde dünya ticaretinin büyümesini kolaylaştırmaktadır. Bu amaç ölçü alındığında, yapılan anlaşma akabinde meydana gelen uygulamalardan başarılı sonuçlar alındığı muhakkaktır. Zira 1950-1973 yılları arası dünya ihracatı 57,5 milyardan 566,7 milyar dolara yükselmiştir ki, bu hızlı gelişme hiç bir zaman hatta 19.yy'ın liberal iktisadi uygulama düzeninde de görülmemiştir(15). 1950 li yılların sonunda BW'da kazanılan dünya para düzeninde bariz bir şekilde bozukluklar kendini göstermiştir. 1970 li yılların başında bu sistem, icraatında peş peşe ağır krizlerle karşı karşıya kalmıştır.

Sistemin yıkılış sebepleri genel olarak birincisi kendine özgü noksanlıklar ve ikincisi ise ABD ve diğer ülkelerin tutumlarından kaynaklandığı söylenebilir.

1. Dış Dengesizlik

IMF'nin öngördüğü dış denkleme otomatik olmayıp, bu görev ilgili hükümetlere bırakılmıştır. Hükümetler dış dengeyi sağlanmada araç olarak, dış açık veren ülkeler için devalüasyona, dış fazla veren ülkeler için ise revalüasyona başvurabiliyorlardı. Ancak ilgili ülkeler en son çare olarak sözkonusu araçları kullanıyorlar ve daha önce para ve maliye politikası gibi yurt içi ekonomi politikası önlemleri uyguluyorlardı(x). Böylece sistemin döviz kurlarına gereksiz bir dokunulmazlık kazandırması çeşitli tehlikeler doğurmuş olup, meselâ: İstikrarlı bir para değerini ve tatmin edici bir kalkınma hızını ticari ortaklarına kıyasla daha başarılı gerçekleştirmiştir. Bir ülke dış ödemeler fazlasıyla karşı karşıya kalmakta ve bu da yurt içi fiyat istikrarını aşağıda olduğu gibi olumsuz bir şekilde etkileyebilmektedir(16):

a) Fazla veren ülke, cari bilançoda milli gelirden dışarı sattığı miktar, dışardan aldığı miktardan fazla olması dolayısıyla enflasyonist baskıya sahip bir mal boşluğunda (cari bilançodaki artık) meydana gelmesi.

(15) Berg.H., s:93.

(x) H.S., s:563.

(16) Berg.H., s:95.

b) Fazlası olan Ülke, kurlar sabit kaldığı müddetçe ithal etmiş olduğu hammaddede veya yarı mamül malların fiyat artışlarını Ülkeye sokar ve böylece yurt içi genel fiyat seviyesini yükseltmiş olur.

c) Fazla gösteren Ülkenin sabit kurunu muhafaza için merkez bankasının döviz satın alması, yurt içi para hacmini artırır ve bu da ihracat malları endüstrisini ve bankaların likiditesini artırarak ek bir talebin yaratılmasına sebep olur.

d) Fazla gösteren Ülkenin ihracat malları endüstrisinin elverişli kazanç durumları sendikaların ücret taleplerine sebep olarak (ki bu genel iş prodüktivitesinin artışı üzerinde olabilir) dolayısıyla prodüktivitesi düşük ve iç piyasaya yönelik firmaların ücretleri artırmak zorunda kalmaları ve onların kâr marjlarını muhafaza için fiyat yükseltmelerine sebebiyet veri hasıl olur.

2- Diğer taraftan uzun zaman böyle bir politikanın, yani şuurlu olarak, para değerinin artırılmasına aşağıdaki açılardan ilgili ülke için geri atılmasının sebepleri düşünülebilir(17).

a) Az değerlendirilmiş milli para, ihracat malları endüstrisinin dolaylı yönden subvansiyon edilmesi anlamına gelir ki, bu da etkisi yönünden revalüasyonu mümkün mertebe engellemek ister.

b) Az değerlendirilmiş milli para kuru yerli arzın menfaatine olup, gümrük sınırlanması (ithalât kotası) anlamına gelir ve iç piyasada yabancı imalâtçılara karşı rekabet gücünü artırır ki, bu firmaların dolaylı veya dolaysız ihracat bağımlılığı çok azdır.

c) Sendikalar (firmaların) uluslararası rekabet gücünü düşürerek milli para revalüasyonunu desteklemezler. Zira ilgili endüstrilerdeki uluslararası rekabetin düşüşü iş yerlerini tehlikeye sokmaktadır. hükümetlerin ise yüksek istihdam politikası gütmeleri halinde paranın değer kazanması onun meydana getireceği çalışma kapasitesinin ihracat endüstrisindeki düşüşü nedeniyle istemeseyebilmektedirler.

Diğer taraftan dış açık veren ülkeler paralarının devalüe edilmesini mümkün merteye geciktirme yoluna gitmişlerdir. Zira devalüasyon hükümetlerin başarısızlık alametleri olarak kabul edilmekteydi. Ayrıca devalüasyonun ne zaman ve ne oranda yapılacağı da sağlam bir göstergeye dayanmıyor ve bu nedenle isabetsiz ölçü ve zamanda alınan kararlar zararlı ekonomik neticeler doğurabiliyordu. Oysa dalgalanan serbest kur sisteminde bu gibi istikrarsız ortam hasıl olmadan döviz kurları o dengelessnessi giderecek oranda değişir. Devalüasyon neticesi başarı alınamayınca veya uygulamasından kaçınılınca, alternatif olarak (dış açığı kapatmak için) ekonomiyi daraltıcı para ve maliye politikaları veya kambiyo kısıtlamalarına gidilecektir ki, bu da IMF'nin temel prensibi olan serbest dünya ticaretine ters düşer. Sabit kur politikasının her ülkenin uygulayacağı bağımsız konjonktür politikası ile tezat teşkil ettiği şöyle açıklanabilir:

Eğer bir ülke milli geliri artırarak ekonomik büyüme politikası (mesela: işsizlikle mücadele etmek için) uyguluyorsa, bunun genellikle ithalâtın yükselmesine ve ihracatın azalmasına sebep olacağı ve bununla o ülkenin parasının değer kaybına zorlanacağı, dolayısıyla sabit kur sistemi uygulamasında döviz pazarlarında müdahale etmenin gerekliliği görülür. Halbuki döviz pazarlarında yapılacak müdahale sınırlı ve her zaman yapılamayacak şekilde uygulanır. Böyle bir durumla karşı karşıya bulunan bir ülke için üç çıkar yol vardır:

- 1- Konvertibilitenin amaçlarına ters düşen döviz kontrol sisteminin uygulanması.
- 2- Bağımsız milli konjonktür politikasına ters düşen ekonomik büyüme politikasından vazgeçmek.
- 3- Sabit kur sisteminin terkedilmesi anlamını taşıyan para kurlarının dalgalanmaya bırakılması.

Diğer taraftan, eğer bir ülke ekonomik büyümeyi yavaşlatıcı veya durdurucu milli konjonktür politikası (enflasyonla mücadele edebilmek için) uygularsa, bu durumda o ülke parasının bir revalüasyon zorlaması ile karşı karşıya kaldığı görülür. Bu takdirde o ülke için üç çıkar yol vardır:

- 1- Para konvertibilitésinin amaçlarına ters düşen döviz kontrol sisteminin uygulanması.

2- Bağımsız bir milli konjonktür politikasını uygulamasına ters düşen, milli para hacminin büyümesine yol açan, döviz pazarlarında müdahale vasıtasıyla, iç ekonomik politikada enflasyonla mücadele eden vazgeçmek.

3- Sabit kur sisteminin bırakılması anlamına gelen milli paranın dalgalanmaya bırakılması.

"İşleyebilen bir dünya ekonomisinin asgari gereği paraların konvertibilitete şartından hareket ederek, bu durumlar karşısında ya bağımsız milli konjonktür politikasından ya da sabit kur sisteminden vazgeçmek gereklidir" (18).

Bağımsız milli konjonktür politikasından vazgeçmek, uluslararası müşterek bir konjonktür politikası gerektirdiği için ve fakat politik açıdan bu birlik şimdiye dek sağlanamadığından yukarıda açıklanan şartlar altında sabit kur sistemini terk etmekten başka çıkar yol kalmıyordu.

Bu açıklamalardan hareket ederek, Bretton Woods sisteminin bozulmasının en önemli sebeplerinden biri de, sabit kur sisteminin muhafaza edilmesi (uzun devrede) için gerekli olan uluslararası koordineli bir konjonktür politikasının uygulama imkânının mevcut olmaması şudur.

2- FARKLI FAİZ ORANLARININ NEYDANA GETİRDİĞİ SERMAYE HAREKETLERİ (Güvensizlik)

Son yıllardaki piyasanın teknolojik olarak büyük gelişmeler katettiği bir gerçektir. Bu sebeple sermaye piyasası ülkeler arasındaki küçük faiz oranları farklılığına hemen tepki gösterebilmektedir. Küçük bir faiz oranı farklılığı (iki ülke arasında) hemen uluslararası büyük finans hareketliliğine sebebiyet vermektedir. Faiz oranlarının serbest piyasada oluşması durumlarında bunun bir problem doğurmadığı malumdur. Ancak hemen hemen bütün ülkelerde faiz oranı hükümetler ve merkez bankaları tarafından manipüle edilir. Faiz oranı milli para ve kredi politikası uygulamasının konjonktür politikası şeklindeki bir araçtır. Buradan hareketle ters yönlü konjonktür gelişmelerine maruz kalan IMF üye ülkeleri farklı politikalar uygulamak zorunda kalabilirler. Meselâ; A ülkesinde eko-

(18) Rose, Klaus, Stabilisierungspolitik bei beweglichen Wechselkursen. Die Erfahrung der BRD seit dem März, 1973, in: wisu 6/1976, s:260.

nomik durgunluğun kaldırılması amacıyla faiz oranının dü-
gürülerek kredi talebinin ve yatırım temayülünün artırıl-
masına gidilebilir. Diğer taraftan B ülkesi ise yüksek
konjoktür durumunda para ve kredi politikası için nisbi
bir faiz oranı yükseltilmesine başvurulabilir. Döviz kur-
larının sabit ve konvertibel olan : lar arasında A ül-
kesinden B ülkesine sermaye transferi mümkün olabilecektir.
Bu da uluslararası sermaye hareketleri açısından iki
bakımdan problem arz etmektedir(19):

Birincisi piyasanın oluşturmadığı bir sermaye hare-
keti söz konusudur ve bunun ^{natall} gelişmelere sebep olabilmesi
mümkündür. Diğer ve daha önemli olan ise, bu farklı faiz
oranlarının sebebiyet vereceği sermaye ithalata ve ihra-
cata ilgili ülkelerin para ve kredi politikalarına karşı
gelişmektedir. Mesela; para hacmini düşürmek için yapılan
faiz oranını düşürme politikası diğer taraftan sermaye
ithalata sebebiyet vermesi dolayısıyla birinci politi-
kayı etkisiz hale getirebilecektir ki, bu sermaye hareke-
ti sabit döviz kurlarında milli para hacmini artıracak
ve böylece arzu edilmeyen yüksek konjoktürü daha da hız-
landıracaktır(20).

Bu açıklamalardan görülmektedir ki, sabit kur siste-
minde işlerliğe sahip olan sermaye piyasası milli bir
konjoktür politikası uygulanabilmesini imkan dışı bırak-
maktadır. Veya milli para ve kredi politikası tedbirleri-
nin başarıya ulaşabilmesi ve dalgalanan kur sistemi ya
da uluslararası piyasanın (sermaye hareketleri) kontrolü-
nü gerektirmektedir.

3- ARANTAR PARA DÖLAR ve ABD.

Bretton Woods sistemiyle dolar diğer bütün paraların
bağlandığı bir değer standardı oldu ve ayrıca ülkeler dış
ödeme rezervlerini dolar cinsinden tutmaya başladılar.

Böylece dünya parası olarak işlen gören dolar ABD'ye
dış ödemeler dengesi açıklarını, dış krediler almak zorun-
da olmadan kapatabilme imkanı sağlamış oldu. ABD sermaye
ihracatını (askeri giderler, az gelişmiş ülkelere yardım,
yabancı firmaların satın alınması...) istediği gibi artı-
rabiliyordu. ABD diğer ülkelerin sunacakları dolarları

(19) Elsholz, G., s.55.

(20) Elsholz, G., s.55.

altın ile değişmesine rağmen ilk zamanlar (60 lı yıllara kadar) yükselen döviz rezervlerini ilgili ülkede altına çevirmemiştir.ve böylece ABD'ye karşılıksız kredi sağlamış oldular.(21). Bu esnada ortar pazar ülkeleri dolar rezervleri ABD'nin altın rezervlerinin kat kat üstüne çıkmıştı(22).

Diğer taraftan ABD'nin geniş bir iç pazarının bulunuşu ve dış ticaretinin milli gelir içindeki payının çok düşük oluşu ABD için dış ödemeler dengesinin ekonomik politikası içinde önemsizliğini ortaya koyarken,iç ekonomik kararların (istihsal,kalkınma,maliye..vb.) daha önemli olduğunu göstermektedir. Zira dış ödeme açığını kapatmak için toplam harcamaların çok büyük ölçüde azaltılması gerekir. Bu ise istihdam ve yurt içi istikrarı açısından tehlikelidir. 1960'lı yıllarda ABD altın rezervlerinin azalışı ve kısa devreli dış borçlarının yükselişi dolara karşı güveni sarsmıştır. Bu durum karşısında ABD'nin birazcık dış açığı kaldırmak için iç ekonomide refah düşürücü (işsizliğin artması,kalkınma hızının azalması)ekonomik kararları kendi menfaatleri aleyhine görmeleri sebebiyle böyle bir uygulamaya başvurmuşlardır. Dolayısıyla ABD ödemeler bilançosu açığı diğer ülkelerin döviz rezervleri artışına yol açmıştır. Ödemeler dengesi fazla veren ülkeler de milli para hacimlerini artırmış,ancak buna karşılık ABD para hacminde bir azalma görülmemesi sebebiyle 1962-1973 yıllarında dünya para hacmi çok hızlı bir artış göstermiştir(23).Bu durum dünya enflasyon oranının artışını etkileyen faktörlerden biri olarak mütalâa edilmektedir. Bütün bunlar dolara karşı spekülasyon hareketlerini hızlandırmıştır.

4. AVRUPA-DOLAR-PIYASASI (A.D.P.)

A.D.P. 1950 yılında Londra bankalarının dolar üzerinden mevduat kabul etmeleriyle başladı. Bu piyasa 1954 den sonra gitgide artan kısa süreli kredileriyle önem kazanmıştır.

Bu kredi piyasasında elacak ve borçlar bir yabancı parayla ve o yabancı para ülkesinin milli sınırları dışında işlem görür (Won-Resident-Currency-Market).Bunun Pra-

(21) Elsholz,G.,s.53.

(22) Skrupum,T.,s.150.

(23) Skrupum,T.,s.150.

tikteki görünümü, ABD Dolarının Avrupalı iş adamları ve bankaları arasında icra ettiği fonksiyon ile gözlenebilir.

Bunun yanında bir de Avrupa-DM-Piyasası, Avrupa-Sterlin-Piyasası v.s. vardır. Yani bütün Avrupa paraları (Yen de dahil) kendi milli sınırları dışında bir piyasa oluşturur. Bu piyasaların topları dolar piyasası ile birlikte Avrupa-Para-Piyasasını meydana getirirler. "1978" de piyasadaki fonların hacmi 392.6 milyar \$ (Av.Dol.Piy.) ADP daha ziyade ABD'nin açık veren dış ödemeler bilançosu neticesinde büyüme hızı kazanmıştır⁽²⁴⁾. Bu durum Amerikalı olmayan iş adamlarının ve bankaların çok miktarda dolar mevduatına sahip olmasına yol açtı. ABD'de faiz oranının tamamen sınırlı oluşu ABD bankalarının Avrupada Temsilcilikler açarak faiz oranını serbestleştirmelerine sebep olmuştur. Dolayısıyla Avrupa'daki ABD bankalarının ve Avrupa bankalarının ABD'deki bankalara kıyasla daha fazla faiz vermeleri doların ABD'ye geri dönüşünü imkânsızlaştırdı. Ayrıca, Doğu Avrupa Devlet Bankaları Dolar mevcutlarını siyasi nedenlerden dolayı Avrupa'daki bankalarda tutmaları da bu piyasanın gelişmesini etkilemiştir. Öte yandan 1973'te OPEC ülkelerinin artan dolar gelirleri bu piyasada yatırılıyor ve artan petrol fiyatlarından dolayı dolar'a ihtiyaç duyan bilhassa az gelişmiş ülkeler bu piyasadan kısa süreli kaynak sağlama yoluna başvuruyorlardı. Böylece artan dolar arzı karşısında dolar'a olan talep de yükselmiştir. Diğer taraftan ABD nin yabancılara kredi imkânlarını sınırlandırması ADP'de dolara olan talebi daha da artırmıştır.

Önemi artan ADP'nin gelişmesi Bretton Woods Sisteminin çözülmesini etkileyen faktörlerden biri olmuştur. Bu piyasadaki kaynakların kısa devreli krediler statüsünde olması sözkonusu likidite potansiyelinin yüksek faiz veren ülkeye hareketini sağlamıştır. Bu nedenle ilgili ülkenin, sabit kur sistemi içinde bağımsız bir para politikasını uygulayabilmesi imkansızlaşmıştır. Meselâ: bir ülkede uygulanan kısıtlayıcı para politikasının faiz oranlarını yükseltmesini gerektirmesi, bunun da Avrupa-Dolar-Piyasasındaki yabancı paraların o ülkeye hücumu geçirmesi ve böylece kısıtlayıcı bağımsız para politikasının amacına ters sonuç doğurduğu görülmüştür. Diğer taraftan ADP büyük bir spekülasyon potansiyeli oluşturuyordu. Meselâ:

(24) H.S.Tekser YUED, s:22.

Bir paranın reelüasyon şüphesi uyandırması ADP piyasasında kısa devreli kaynakların söz konusu paraya çevrilmesi o paranın reelüasyonunu kaçınılmaz hale getiriyordu.

IV. BRETTON WOODS SİSTEMİ VE AZ GELİŞMİŞ ÜLKELER

Bretton Woods antlaşmasıyla IMF'ye üye olan ülkelerin büyük çoğunluğunu az gelişmiş ülkeler teşkil etmekteydi. Bunların ortak tipik özellikleri şöyle sıralanabilir:

1- Dünya ticaretinde ve rezervlerindeki payı % 1 in çok altında olan;

2- Petrol ithal eden,

3- Ödemeler dengesi kronik açık veren,

4- Parasını çeşitli paralara bağlanmış ancak bu paralar sürekli olarak dalgalandığı için kendi parasını mini devalüasyonlarla dalgalandırma durumunda bulunan ve

5- Küçüklüğü nedeniyle (ekonomik) dünyayı etkilemesi değil, dışa açılıp üretici güçlerini geliştirdikçe dünyadaki olaylardan daha çok etkilenen bir ekonomiye sahip oluqlarıdır(25).

Diğer Ülkeler (endüstri) gibi bu ülkelerde döviz kurları politikasında, yurt içi enflasyon ve istihdam, dış ticaret hacmini, yatırım ve ihracatını dikkate almaktadır.

Önceden de vurgulandığı gibi IMF'nin dayandığı temel felsefe, serbest ticaret ve ulusal paraların tam konvertibilitesidir. Dolayısıyla az gelişmiş ülkelerin sorunlarına uygun çözümeceğı aşıkârdır(26). Zira az gelişmiş ülkeler sanayileşme hedeflerine ulaşabilmek için kambiyo denetimi ve dış ticaret kısıtlamalarına çoğunlukla başvurmaktadırlar. Onların karşılaştıkları dış ödemeler blânçosu açıkları, konjonktürel olmayıp sanayileşmenin doğurduğu yapısal açıklardır. Yapısal açıkların kısa devreli mali yardımlarla veya devalüasyon tedbirleriyle tamamıyla

(25) Türkcan Ergün, Yeni Uluslararası Para Sistemi Karşısında Gelişen Ülkeler, Ekonomik Yaklaşım, Ankara İkt. Tic.İl.Akd., Yıl 1, Cilt 1, Sayı 1, s:112.

(26) Seyidoğlu H., s.g.e., s:559.

yok edilebilmesi mümkün değildir. Zira IMF, yalnız kısa devreli krediler ve kendisi tarafından o ülke için kabul görüşü şartlı ekonomik programlar çerçevesinde vermektedir.

Bu durumdan hareketle az gelişmiş ülkelerin meselelerine daha gerçekçi bir yaklaşımla çözüm getirebilmek için çeşitli reform önerileri yapılmaktadır. Az gelişmiş ülkelerin tüm yapısal, siyasi ve mali meselelerini doğal olarak ödemeler dengesi ve döviz kurları dahil bir bütün olarak ele alıp, bir bölge bazında ya da "Üçüncü Dünya" çerçevesinde çözümler arayan "Yeni Uluslararası Ekonomik Düzen", "Kuzey-Güney Diyaloğu" girişimidir(27).

Az gelişmiş ülkelerin meselelerine yönelik yapılan reform önerileri bir bütün teşkil eden iki kısma toplanmaktadır: Birincisi, onların dünya rezerv dağılımındaki payını yükseltmek ve gerekli özel rezervleri yaratabilmek, ikincisi ise bunlar için en geçerli olan döviz kuru sistemini seçebilmektir(28).

Rezervlerin dağıtımında dikkat edilmesi gerekli önemli bir husus, SDR dağıtımındaki durumun tekrar etmesidir: SDR dağıtımı IMF'ye üye her ülkeye fondaki kotasına göre yapılmaktadır. Dolayısıyla aynı rezerv-dağıtım uygulaması bu günkü uluslararası para ve ticaret düzeninden farklı bir durum ortaya koyamayacaktır.

Döviz kuru sistemi için ise yapılan reform önerilerinden birincisi, "İstikrarlı kurlar etrafında daha geniş bir marj etrafında oynamaya, ya da dalgalanmaya müsade eden"geniş band" diğeri ise, kısa dönemde istikrarlı sabit kurların zaman içinde sık sık geniş ölçeklerde dikkatli bir biçimde kaydırılması yani "kaygan kurlar" ya da otomatik değişiklikleri içeren "sabit tirmanma kuru"dur(29). ikincisine sürünen pariteler de denir.

Bu öneriler, BWS'de olduğu gibi paritelerin belirlenmesinden sonra aynı mekanizmaya biraz daha esneklik getirmektedir. Böylece serbest dalgalanan kur sisteminin yarattığı zorlukların sürekli kur ayarlamalarıyla kısmi olarak önüne geçilmesi hedeflenmişken, geniş band sistemi "spekülatörler için risk faktörünü yükseltirken, ticaret için

(27) Türkcan Ergün, a.g.e., s:114.

(28) Türkcan Ergün, a.g.e., s:115.

(29) Türkcan Ergün, a.g.e., s:115.

geleceği makûl ölçüde belirli bir hale getirmeyi amaçlamaktadır"(30). Kaygan sabit kur sisteminde ise otomatik kur değişikliği ilgili ülkelerdeki enflasyon oranı dikkate alınarak yılda toplam % 4 oranında karşılıklı olmasını öngörmektedir. Bu ikinci teklifin, (kayan kurlar veya sürünen pariteler) tenkitle karşı karşıya kalan tarafı istikrar bozucu spekülasyonu teşvik etmesidir. Dış ödemeler bilançosu açığıyla karşı karşıya kalan bir ülke parasının devalüe edileceği sistem itibarıyla bilindiğinden dolayı spekülatörler fonları yurt dışına çıkarır ve devalüasyon akabinde rizikosuz kârlar elde ederler. Buna karşı uygulanacak tedbir ise kambiyo kontrolü veya yurt içi faiz oranının öngörülen devalüasyon oranında yüksek tutulmasıdır(31).

1973'e kadar ABD dolarına bağlı olarak sabit kur sistemi, Türkiye'de uygulanmıştır. Bu zamana kadar Cumhuriyetin 1923-1929 dönemi hariç Türkiye sıkı bir kambiyo denetimi uygulamış ve uzun aralıklarla 11.11.1946 da, 4 Ağustos 1958'de, 30 Ağustos 1970'de yabancı paralara karşı devalüe etmiştir. Ancak bu devalüasyonlar neticelerinde de 11. yabancı paralara karşı gerçek dış değerini bulamamıştır.

Mart 1973'de, Bretton Woods sisteminin yıkılışıyla dünya dalgali kur sistemine girerken, birçok gelişmekte olan ülkenin uyguladığı gibi, Türkiye'de 11.11.11 yine dolara bağlı olarak bir kur politikası izlerken eski uygulamaya kıyasla esnek kur sistemini benimsenmiştir. Yeni uygulama ile Türk lirasının değeri yine dolara bağlanmış olsakla birlikte, dünya piyasalarında dolarla öteki paralar arasındaki dalgalanmalara göre 11.11.11 değeri de ayarlanmaktadır(32). Bu uygulama, yurt içi fiyat artışı farklarını (diğer ülkelerdeki fiyat artışlarına kıyasla) sık sık yapılan mini devalüasyonlarla 11.11.11 gerçek değerinin tesbiti amacına yöneliktir. Ancak çeşitli siyasi veya isabet-siz ekonomi politikası neticesinde yine de 11. gerçek dış değerini zaman içinde bulamamış ve bunların neticesinde 1 Mart 1978 ve Ocak 1980 büyük devalüasyonları yapılmıştır.

(30) Türkcan Ergün, a.g.e., s:115.

(31) H.Seyidoğlu, s:577.

(32) H.Seyidoğlu, s:342.

V. IMF RAPORU TASARILARI

1. Genel Reform Çalışmaları

1974 yılında başlayan IMF reform çalışmaları 1976'da karara bağlanarak yeni statüler kabul edilmiştir. Söz konusu yenilik uluslararası para işlemlerinin sabit fakat değişebilen pariteler temeline oturtulması ön görülmektedir.

IMF'nin belirlediği yeni kaideler:

(1) Değişme kuru sistemi için karışık sistem ve böylece Floating kabul edilerek:

a) Her üye ülke parasının değerinin muhafazası için üyenin belirleyeceği ölçüde ve altın haricinde ÜÇH cinsinden veya başka bir paracinsinden uygulamaya gidileceği, veya

b) Üye ülkeler kendi aralarında paraları değerini başka bir paraya veya paralara karşı koruyabilecekler, veya

c) Her üye ülkenin kendi tercihinine göre başka değişme kuru kaideleri uygulayabilecekleri kabul edilmiştir.

Bu uygulamalar ülkelerin millî bağımsız politikalarının başarısına ve geçerliğini ortaya koymaktadır. Ancak diğer taraftan her üyenin değişme kurularını veya Uluslararası Para Sistemi manipüle ederek ödemeler dengesi denklemlerinin engellenmesine sebep olacak uygulamalardan kaçınılması şartı kabul edilmiştir. Yine de bu şartlara uyulmasını gerçekleştirebilmek IMF için bir meseledir.

Düşünceler gelecekte tekrar sabit kur sistemine geçilmesi noktasında toplanıyor ve altın veya başka bir para haricinde ÜÇH gibi müşterek bir değer ölçüsünün gerçekleştirilmesi amaçlanmaktadır.

(2) İkinci yenilik olarak altının ortak değer ölçüsü özelliğinin kaldırılması ve altının resmi fiyatının geçersiz kılınmasıdır. Dolayısıyla ÜÇH'nin altın cinsinden tanımı da kaldırılmış oldu.

Ayrıca IMF altın varlığının 1/6 sının Üye Ülkelere geri verilmesini, 1/6 nın ise satılarak elde edilecek malî kaynağın kuruluşun fakir üyelerine "Treuhandsfonds" is-

mi altında kolay şartlarla, vermeyi, bakiye $\frac{4}{6}$ sınıfın ise ne yapılacağı konusu geleceğe bırakılmıştır.

Altının resmi fiyatının kaldırılmasıyla, gelecekte Merkez Bankaları altın muamelelerinde resmi bir altın fiyatına bağlı kalmayacakları kararlaştırılmış oldu. Bunu takiben bazı merkez bankaları altın miktarlarına bir sınır koymakla beraber, altın yeniden uluslararası bir rezerv özelliğini muhafaza etmektedir.

(3) Üçüncü yenilik ÖÇH'nin rezerv para olma özelliğinin artırılması olmuştur. ÖÇH IMF'nin ölçü birimi olmaktadır ve bundan itibaren ÖÇH sahipleri karşılıklı satış ve alıştı bulunabilirler. Fakat ÖÇH'nin uluslararası rezerv para özelliğinin muhafaza edilebilmesi, onun gelecekteki yaratılmasına ve dağıtılmasına bağlanmaktadır.

(4) Dördüncü olarak payların § 32 artırılarak 29,2 milyar ÖÇH'den 39 milyar ÖÇH'ye yükseltilmiştir; fakat burada endüstri ülkelerinin payları % 5 azaltılarak petrol üreten ülkelerin payları % 6 dan % 11 e yükseltilmiştir. Böylece artırılan % 45 "kredittranche" fakir ülkelere kaynak olarak transfer edilmiştir.

Yukarıda açıklanan yeni uygulamalarla, genel olarak, ülkelerin bağımsız ekonomik ve para politikası uygulayabileceklerini göstermektedir.

Döviz kurlarının uygulansasında getirilen serbestlik, ilgili ülkelerin ekonomik ve ticari yapıları genellikle dikkate alınarak, belli kıstaslara göre kur sistemi uygulanmaktadır. Bunlardan birincisi "Açıklık Kistası": Nispeten kapalı ekonomiler dalgalı döviz kurunu, nispeten açık ekonomiler sabit döviz kurunu tercih etmektedirler. İkincisi "Boyut Kistası": Küçük ülkeler için sabit döviz kuru, büyük ülkeler için dalgalı döviz kuru daha avantajlı görünmektedir. Üçüncü "Mal Yoğunluğu" kistası: Üretimleri çok çeşitli olan, ihracatları çok çeşitli mallara dayanan ülkeler dalgalı döviz kurunu, ihracatları bir kaç mala dayanan ülkeler ise sabit döviz kurunu tercih etmektedirler. Dördüncüsü "Uluslararası Mali Dütünlüğe" kistası: Uluslararası sermaye hareketleri; gerek ödemeler bilançosu ve gerekse döviz kurlarının belirlenmesinde önemli rol oynamaktadır. Bünyesinde büyük ve serbest kapital piyasaları mevcut bir ülkenin hükümet müdahaleleriyle sabit döviz kurunun muhafazası çok güçtür. Sonuncusu ise

"Enflasyon" kıstasıdır: birbirlerine benzemeyen enflasyon oranına sahip ülkeler dalgalı döviz kurunu, birbirlerine benzeyen oranda enflasyona sahip ülkeler sabit döviz kurunu tercih etmektedirler.

2. Serbest Dalgalanan Kur Sistemi (Floating)

Serbest dalgalanan kur sisteminde döviz kurları arz ve talebe göre belirlenir ve burada herhangi bir hükümet müdahalesi sözkonusu değildir. Böylece ödemeler dengesi kendi kendine halledilmiş olur(33). Ancak BWS'in yakılışından sonra gelişmiş ülkeler döviz kurlarını belirli sınırlar içerisinde dalgalanmaya bırakmışlar ve tesbit edilen alt ve üst sınırların aşılması halinde döviz piyasalarında müdahale ederek ilgili döviz kurlarının o sınırlar içinde tutulmasını sağlamaya gayret etmişlerdir (kirli floating).

Serbest kur sisteminin dış denkleşmeyi otomatik sağlaması dolayısıyla uluslararası likidite ihtiyacında asgari seviyeye düşürülmüş olur. Diğer taraftan serbest kur sistemi, para ve maliye politikaları uygulamasında dış dengeyle tezat arzmeden istenilen yurt içi ekonomisindeki etkinliği sağlayabilmektedir(34).

Serbest dalgalanan kur sistemi az gelişmiş ülkeler açısından enflasyon oranının yüksek olması sebebiyle daha kolaylıklar arz etmektedir. Zira yüksek enflasyon oranı sebebiyle kısa zamanda dış açıklar büyür ve paranın dış piyasalarda aşırı değerlenmesi ve böylece kambiyo denetimi, dış ticaret kısıtlamalarına gidilir ki, bu da lüzumsuz bürokrasi ve onun karmaşık zararlarını doğurur.

Ancak esnek kur sisteminin sayılan bu yararları yanında çeşitli açılardan tenkit edilmektedir:

- (1) Belirsizlik ve istikrarsızlık;
- (2) Enflasyonist etki;
- (3) Spekülasyonu teşvik;
- (4) Geçici nitelikteki gelişmeler (Meselâ: Konjonktürel gelişme aşamasında döviz talebinin, döviz arzından büyük oluşu paranın dış değerini düşürür ve bu da devalüasyon gibi ekonomiyi etkiler);

(33) H.S., a.g.e. s:572.

(34) H.S., a.g.e. s:572.

(5) İstikrar şartları (Marchal - Lehrer koşulu).

VI. IMF 1980 HAMBURG TOPLANTISI

25 Nisan 1980'de biraraya gelen IMF guvanörler komitesi, önemli ülke grupları arasındaki ticaret neticesinde cari bilançonun tahminlere göre göstereceği açık geçmiş yıllara kıyasla daha yüksek olacağını belirtmişlerdir. OPEC ülkelerinin 1980'de 115 milyar dolar fazlası verirken, petrol üretmeyen gelişmemiş ülkeler ve az gelişmiş ülkelerin 1980'de 70 milyar dolar (1979'da 55 milyar dolar) açıkla karşı karşıya kalacakları ve diğer taraftan sanayi ülkelerinin 1980 yılında 45-50 milyar dolar (1979'da 10 milyar dolar) açık verecekleri tahmin edilmektedir. Burada daha ziyade petrol üretmeyen az gelişmiş ülkelerin menfi durumlarına dikkat çekilerek, finansman yardımıyla bulunabilmek için komisyonun yardım ve kredi imkânlarının genişletilmesi teklifinde bulunulmuştur. Ayrıca o ülkelerin mallarını pazarlayabilmeleri için endüstri ülkelerinin piyasalarını açık tutmaları istenmiş ve kısıtlayıcı tedbirlerin alınmaması tavsiye edilmiştir. Diğer taraftan OPEC ülkelerinin de petrol üretmeyen az gelişmiş ülkelere dövizlerinin yatırılması, dolayısıyla bu ülkelerin dış dengeleme problemlerinin çözümünde ve sanayileşmelerinde yardımcı bulunulması tavsiye edilmiştir. Bu toplantıda ayrıca Ortak Pazar ülkelerinin teklif ettikleri ve ABD'nin olumsuz tavrıyla karşı karşıya kalan "ikame kontosu" nun kurulması gerçekleştirilememiştir(35).

SDR'nin yeniden tanımlanması için, ki bu şimdiye kadar 16 ülkenin parasından meydana gelmişken, ona daha geniş kullanma sahası düşüncesiyle ve ikame kontosu aracılığıyla, Dolar, DM, Paunt, Yen ve Fransız Frangı'ndan oluşacak beş paradan meydana getirilmek istenilmiştir. Fakat bu da, acelesi olmadığı düşüncesiyle ele alınmamıştır. SDR'nin faiz oranının ele alınması da aynı şekilde geri bırakılmıştır(36). Görüldüğü gibi, 1973'den beri reform safhasında bulunan IMF son zirve toplantısında da tavsiye ve iyi niyet gösterilerinden ileriye gidememiş ve halâ bünyevi ve müessesevi bir olumlu gelişme gösterememiştir.

(35) Press Communiqu'e of the Interim Committee of the Board of Governors on the International Monetary System, 25 Nisan 1980.

(36) Press Communiqu'e of the Interim Committee of the Board of Governors on the International Monetary System, 25 Nisan 1980.

VII. S O N U Ç

İkinci Dünya Savaşı neticesinde çıkmaza girmiş uluslararası ekonomik ilişkilerin yeniden düzenlenmesi ve bunun için gerekli bir para sisteminin kurulabilmesi, İngiliz ve ABD temsilcileri ve onların menfaatleri yönünden oluşturulmak istenirken, hedef dünya ekonomik kalkınmasını hızlandırmak ve dünya ticaretini geliştirmektir. Bu iki önder ülkenin ve onlarla beraber olan diğer batılı ülkelerin sistemleri icabı yeni kurulacak uluslararası para sisteminin liberal dış ticareti ve kambiyo kontrolünü kabul etmeyen serbestliği şart koşuyordu. O zamanın ekonomik önder ülkesi ABD, sistemin kuruluşunda kendi düşüncelerinin hakimiyetini sağladığından başka, ABD Dolarının da bu sistemde anahtar para rolü almasını gerçekleştirmiştir. Sistemin dolara olan bağımlılığı ve dolarında zamanla dünya piyasalarında istikrarını kaybetmesi uluslararası para sisteminin yıkılışına sebep olan faktörlerden biri olmuştur.

BWS üye ülkelerin dış ödeneler açığında meydana gelen likidite sorununa çözüm getirebilmekten uzak kalmıştır. Zira gelişmiş ülkeler paralarını yurtiçi ekonomi göstergelerine ve gelişmelerin mantığına uygun olarak yönlendirememişlerdir; bağımsız milli konjonktür politikası sabit kur sisteminin uygulamalarıyla tezat teşkil etmektedir. Öte yandan artan dünya ticaretine oranla yükselen rezerv ihtiyaçları belli zamanlarda IMF kota artışları yapılmasına rağmen karşılanamamıştır. Giderek 1973 yılına kadar uluslararası ticareti çıkmaza getiren ve üye ülkelerin rezerv ihtiyaçlarını yükselten bu sistem batılı ülkelerin paralarını serbest dalgalanmaya bırakmalarıyla son bulmuştur. Halen çeşitli reform tasarıları üzerinde durulmasına rağmen gözle görülür bir yenilik getirilememiştir. Şu anda bir çok batılı ülke, paralarını kendi aralarında belirli marjlar arasında dalgalanmaya bırakmışlar ve dolara karşı ise serbest dalgalanmaya bırakmışlardır (Avrupa Para Sistemine dahil ülkeler).

IMF'de kotaların dağılımını üye ülkelerin ekonomik güçlerine göre belirlendiği için, gelişmekte olan ülkelerin sayısal çoğunluğu teşkil etmelerine rağmen ekonomik ve siyasi hakimiyeti gelişmiş ülkelerin elindedir. Kaldığı sistemin kuruluşu serbest dış ticaret ve serbest döviz ticaretini şart koşarak ve gelişmiş ülkelerin ekonomik yapılarından hareketle meydana getirilmiştir. Oysa IMF üyelerinin

çoğu gelişmekte olan ÷lkeler olup, yeni kurmakta oldukları sanayilerinin dışı karşı korunması ve döviz rezervlerini kambiyo kısıtlamalarıyla bu kurulmakta olan sanayinin ihtiyaç duyduğu ara ve yatırım mallarına yöneltmek mecburiyetindedirler. Diğer yandan İMİ katı tutumuyla gelişmekte olan ÷lkelerin kısa devrede dış açıklarını kapatmak için kaynak tahsis ederken ilgili ÷lkelerin ekonomilerini istediği şekilde yönlendirebilmektedir. Öyleki, bu durum birçok ÷lkede siyasi istikrarsızlıklara sebebiyet vermektedir.

Yararlanılan Kaynaklar

1. Doç.Dr.Halil Seyidoğlu, Uluslararası İktisat, 2.Baskı, Olgaç Matbaası, Ankara, 1978.
2. Doç.Dr.Halil Seyidoğlu, YÜED, Teksir, 1980
3. Doç.Dr.M.İlker Parasız, Uluslararası Para Sistemi, 1. Baskı, Kalite Matbaası, B.İ.T. İ.A. Yay. No:38, Ankara, 1980
4. Doç.Dr.Ergün Türkoan, Yeni Uluslararası Para Sistemi Karşısında Gelişen Ülkeler, Ekonomik Yaklaşım, A.İ.T.İ.A., Yıl:1, Cilt:1, Sayı:1.
5. Dr.Hartmut Berg, Internationale Wirtschaftspolitik, 1.Auflage, UTB, Ganttingen, 1976.
6. Günter Elsholz, Wabrungspolitik in der Westlichen Welt, 1.Auflage, Ehreuwirth Verlag, München, 1977.
7. Ulschlagen, Skriptum; Geld, Kredit und Wakteng, Wirtschaftsskripten Verlag, München, 1976.

Dergi ve Gazeteler

- Klaus Rose, Stabilitätspolitik bei beweglichen Wechselkursen, in: Wisu 6/1976.
- M.Ali Birant, Milliyet Gazetesi, 14 Şubat 1980, s:6.
- Türkiye İktisat Gazetesi, 15 Mayıs 1980, s:4.
- Press Communiqué of the Interim Committee of the Board of Governors on the International Monetary System, 25 Nisan 1980.